

ŽIVOTNÍ RYTMUS A VÝCHOVA K NÁBOŽENSKÉMU CÍTENÍ

Rytmus je podstata všeho živého na tomto světě. V rytmu ročních období rostlina vzniká a zaniká, rytmicky se zavírá a rozvíjí, v početném rytmu jsou uspořádány její pupeny, okvětní lístky a tyčinky. Také ve formách zvířecího a lidského těla je určitý rytmus. Obdivujeme proporce těla člověka, které působí téměř hudebním dojmem: lopatky, nadloktí a předloktí, uspořádání ruky a článků jednotlivých prstů, které jsou k sobě navzájem v zákonitých a rytmických vztazích. Víme, že všechny životní procesy probíhají rytmicky. Obrázejí střídání dne s nocí, rána, poledne a večera a všech čtyř ročních období. Dospělý člověk se již naučil, jak se může vymanit z tohoto rytmu. Dokáže v noci bdít, ve dne spát, jíst v libovolných hodinách, v létě se zavírat do pokoje a v zimě vycházet do volné přírody.

Dítě to takto nedokáže, rytmus potřebuje a vyžaduje. Jeho organismus chce přijímat potravu vždy ve stejnou dobu, vždy ve stejné hodiny spát a bdít. Čím dokonalejší je rytmus v těchto základních věcech, tím je dítě zdravější. Protože však jeho duševní život je tak úzce spojen s životem fyzickým, je nutné poskytovat mu rytmicky také potravu duševní. Hraní a učení se musí pravidelně střídát v jeho rytmu dne. Je nesmírně důležité, aby si to vychovatel uvědomil a také podle toho jednal. Nejšťastnější jsou děti, které vyrůstají v přátelsky naladěném rodinném prostředí, kde se přesně dodržuje celý životní rytmus i ve vztahu k dítěti. Každý nepořádek porušuje duševní schopnosti, které se tiše odvíjejí z organismu dítěte - každý nepedantický pořádek je ochraňuje a pěstuje. Je dobře na

podporu volního rozvoje ukládat dítěti malé povinnosti. Třeba utírat prach, zalévat květiny, čistit boty, vyvětrat si postel. Dítě by mělo plnit tyto povinnosti denně a pokud možno ve stejný čas. Nic nedokáže udělat z dětí větší nevychovanice a neurotiky než zvuile dospělých, když si například dítě zaujatě hraje a najednou je matka zavolá, aby šlo udělat cosi, co ji právě napadlo. Něco podobného je s domácími úkoly. Děti si zvyknou na určitou dobu, která se bez naléhavé nutnosti nemění. Když se však úkoly přenechají náhodě jen proto, že matka nedokáže řídit svou domácnost a rozdělit si práci, pak sedají děti ke školním úlohám nerady a snaží se jim vyhnout. Všechny malé povinnosti by měly být rozvrženy do průběhu dne, vstávání, mytí, čištění zubů, česání, stejně tak jako snídaně, oběd a večeře...

Bohužel nám povinnosti v našem zaměstnání a jiné hospodářské podmínky nedovolují vytvořit z rodinného života jakýsi obraz nebe, na kterém by slunce, měsíc a hvězdy pravidelně vycházely a zapadaly, Kolik podvědomých životních jistot, jaká hloubka důvěry, když se duše člověka může spolehnout na kosmické rytmy souhvězdí. Jaký asi šílený úlek by se zmocnil lidstva, kdyby se slunce třeba jen o půl hodiny opozdilo nebo předběhlo svůj pravidelný čas. Je to nemyslitelná představa. Už v dětech se vytváří podobná důvěra, z které se pak stává pevný základ životních jistot - když se mohou spolehnout na léčivý řád ve svém každodenním životě jako na samozřejmost. Z takového pořádku vznikají i dobré návyky, které můžeme navodit jen v dětství a které se stávají v dospělosti pevným základem pro mravní život. Nemusím snad ani zdůrazňovat, že nemám na mysli trapnou pedanterii. Hnidopišství je nejhorší nepřítel výchovy a měli bychom se mu naprosto vyhýbat.

Do rytmu všedního života patří také vše, co duši dítěte

&

nad tento všední den pozdvihuje do duchovních výšin. Je to důležité při *usínání* a *vstávání* - což jsou brány, jimiž duše dítěte večer prochází do duchovního světa a ráno zase zpět do tohoto pozemského. Jak důležitý je způsob, kterým děti připravujeme ke spánku... Hněv i oblíbené polštářové bitvy jsou špatná příprava. Lepším průvodcem branou usínání je pohádka, legenda, rozjímavá ale nemoralizující povídka, písnička, tichá melodie, zbožné úsloví, které spojí duši s božskou bytostí. Často se také ohlédneme zpátky na uplynulý den bez kárání, ale vážně a s účastí: co se dítěti podařilo a co ne. U dětských zlovyků musíme přímo vědecky uvážit, zda dobrá vůle k nápravě nestačila prostě proto, že dítě vzhledem k svému stupni vývoje toho ještě není schopno. Pak nebudeme kárat a trestat, ale pomáhat a dodávat odvahy. Nebo zda je to skutečná zlomyslnost, když dítě něco „rozbije“ - což ve většině případů znamená, že se dítě ztratilo samo v sobě při víceméně utlumeném vědomí. Když je opět bdělé a plně při sobě, obvykle mu to těžce leží na svědomí. V tomto případě může trest vědomí povzbudit. To je přece jediný účel trestu: povzbudit vědomí a tím vytáhnout dítě z částečné nevědomosti, z které pramení jeho prohřešky. (Nad dětmi, které čistě ze zloby a úmyslně něco rozbíjejí, vládne velké nepochopení a zlomoc bezcitných rodičů.)

Večer je nejlépe promluvit o různých stránkách mravního života, protože večer je dítě klidné a otevřené. Těžko vychovatelné děti upozorníme hlavně na to, co se jim ten den podařilo dobrého udělat nebo aspoň čemu špatnému se vyhnout. Ráno pak je můžeme upozornit i na to, co se jim včera nepodařilo, co udělaly špatně, takže vzpomínka na obojí v nich vytvoří jakousi sílu rozhodnutí, která bývá nejčilejší ráno a která jim zároveň ukáže budoucnost v nejlepším světle. Proto by ani ráno, jakmile se dítě probudí nebo je sami jemně probudíme, nemělo začínat bez náboženského pozdvižení duše k Bohu.

Nejsilnější předěl dne je polední oběd. Rodina usedne ke

společnému jídlu a pití. Novalis říká, že každé jídlo je vlastně přijímání. Lidé se spojují s tím, co jim příroda poskytuje k udržení života. V tomto smyslu můžeme také pronést nábožnou průpověď, která naše duše děkovně a přátelsky naladí. Neměla by být ani trochu sentimentální, ostatně jako vše, co se týká náboženství. Obraz, slovo a tón hlasu působí při náboženských projevech samy za sebe a sentimentalita by v nich nikdy neměla být. Upozorňuji na báseň Rudolfa Steinera, která by mohla být proslovena před obědem:

Rostliny klíčí v noci země, byliny
raší mocí vzduchu, plodiny zrají
silou slunce.
Tak klíčí duše ve schráně srdce,
tak raší moc ducha ve světle světa,
tak zraje síla člověka v záři Boží.

A na závěr snad ještě Angela Silesia:

Ne chlebem živi jsme, nám pravým pokrmem
je Boží duch a život, Boží slovo v něm.

Ne všichni křesťané si vždy uvědomují velký význam, který má pro jejich celý život *neděle*. Šest po sobě následujících dní věnují práci a svému povolání, jejich pravidelnost přeruší až den sedmý, naplněný zcela jinými zážitky. I když si odmyslíme její náboženský význam: sama skutečnost, že neděle je jiná než všední den, má jinou náladu a přináší jiný druh zkušeností a zážitků - už tím je dobrodincem všech křesťanů. Mnoho zkušených lidí ví, že například dovolená nepřináší osvěžení tím, že člověk nic nedělá, ale že dělá něco úplně jiného než při svém běžném zaměstnání. Kdo denně

(

usedá k psacímu stroji v kanceláři, zotaví se při nějakém uměleckém zaměstnání, může o dovolené třeba hrát, malovat či cvičit eurythmii. Jiný zas má uměleckou činnost jako své povolání - třeba hráč v orchestru - a okřeje při čtení vědecké knížky nebo při nahlédnutí do nějakého vědeckého oboru. Do zaměstnání se vrátí posíleni, plni nápadů a duchapřítomnosti, neboť jejich duše kráčela jiným než svým obvyklým směrem. Život má svou jednotu, a to, co nového jsme o dovolené dělali, zpětně oplodní naši obvyklou práci. V tom také spočívá nepostradatelná blahodámnost *neděle*.

Proto bychom měli už v dětech pěstovat cit pro neděli, a to nejenom tím, že je posíláme do kostela. To sice může být pro utváření dětské duše velmi důležité: dítě pozoruje náboženské *úkony*, pozdvihuje svého ducha při pohledu na *kult* a vnímá jej obrazem, slovem i hudbou. Nebudeme je však nutit, aby sledovalo intelektuální analýzy a dogmatické myšlenkové pochody při kázání. (Je to pro ně tak jako tak ztracený čas, protože děti většinou vůbec neposlouchají.)

Je mnoho příkladů z dětských vzpomínek, které nám dokazují, jak dětská duše touží po obraznosti náboženského kultu, v níž se jí projevuje nadsmyslno. Děti, které to nemohou nazírat normálním způsobem, vymyslí si něco kultu podobného, jako třeba chlapec Goethe ve svém „*Dichtung und Wahrheit*“. Na krásném lakovaném notovém pultu svého otce se chtěl přiblížit božstvu. Na obě strany pultu naskládal ty nejkrásnější minerály ze své sbírky a tak vznikl oltář. K nebi stoupal obětní dým z františku na špičce oltáře a korunoval dílo. Františka zapálil pomocí lupy od prvních paprsků vycházejícího slunce. Tak chlapec Goethe vzýval božské přírodní síly, které bývají dětskému rozumu nejpřístupnější. Jsou to *jeho vlastní* síly, které působí na výstavbu jeho vlastního těla.

Podobně si dítě bez náboženské výchovy nebo z nábožensky lhostejného prostředí vyhledá třeba jen dutinu ve stromě

)

nebo škvíru ve zdi a postaví si tam „svatostánek“. Zdobí jej předměty z přírody - jiskřivé kamínky a květiny, ale také obrázky, zlaté cetky, prostě věci, které se třpytí a září. Někdy napíše na papírek slovo, které se mu líbí, básničku, kterou má za posvátnou a schová to dovnitř jako nejintimnější projev záhad svého srdce. Častěji, než si myslíme, děti uctívají nějaký předmět. Jsou to děti, jež žízňají po obrazových projevech skrytých záhad a doznívajících nejasných vzpomínek na svůj život před narozením v jiných oblastech než v těch pozemských.

Znala jsem dítě, které vyrůstalo v prostředí náboženského intelektualismu a citového chladu. Všechno božské, co mělo dítě v duši uctívat, bylo přírodě plně vzdáleno s výjimkou *jediného* článku víry: totiž že Bůh stvořil svět. Jak však se v tomto světě Bůh nadále a neustále projevuje, nikdo dítěti neříkal. V duševní tísní si bez vědomí dospělých tajně samo našlo potravu, po které hladovělo. V lese našlo v jedné borovici otvor, napsalo na kousek papíru nejsvětější slova a pečlivě zastrčilo papír. Potom pokleklo před stromem a tak povznášelo svou mysl k Bohu, jakmile se mu jen podařilo uniknout dozoru dospělých. Jednou ráno o velikonočních ještě před východem slunce byl hošík znova u stromu. Růžové beránky na nebi se mu zdály obzvláště krásné a jako by při tomto velikonočním východu slunce měly jakýsi tajuplný smysl. Postál nad čistým potůčkem a bez úvah a slov pociťoval oživující sílu Vzkříšení ve vodě bublající mezi prvními jarními kvítky, v chladném jarním vzduchu, v bledé obloze s rozhořelými mráčky mezi paprsky vycházejícího slunce. Do hloubky, do nekonečné hloubky to prožíval. Byl přesvědčen, že na Velký pátek může být jen špatné počasí, když ne po celý den, tedy alespoň v poledne (jak mu potvrdila jeho nepříteli dlouhá životní zkušenost). Právě v poledne, kdy Vykupitel naposled sklonil hlavu a řekl: „Dokonáno jest...“, tu by se mělo nebe zatmít a kapky deště padat. V hlavě mu pořád vrtala tajemná

*

hádanka, kterou nikomu nesvěřil: co společného má božská příroda s tím Bohem, kterého dospělí vzývají starodávnými písněmi a modlitbami, zvláště když se ocitnou v nouzi a potřebují pomoc. Toto dítě často bez vědomí rodičů tajně vklouzlo do otevřených dveří kostela, dýchalo vůni kadidla, žaslo nad věčným světlem a zdáli pozorovalo nepochopitelný a tajuplný průběh mše svaté u oltáře. To byly obrazy a to byl děj - dítě by to nikdy nebylo vyhledávalo v této formě, kdyby je rodiče doma nábožensky vychovávali pomocí obrazných představ.

Terezie Schřoerová, matka filosofa Karla Julia Schroera, popisuje ve svých dopisech mladé přítelkyni, jak poprvé svým dětem vyprávěla o utrpení Ježíše Krista.¹² Nebylo to ani doma v pokoji ani při vyučování náboženství od jejich otce (s ním se předem o tom dohodla), ale ve volné přírodě na procházce k jedné horské kapličce. Procházka sledovala jednotlivá zastavení Křížové cesty. Jejich obrazy s uměním sice primitivním, nicméně dojímavým zachycovaly všechny události z utrpení, ukřižování, kladení do hrobu a zmrtvýchvstání Pána Ježíše Krista. Děti to hluboce dojímalo, neb vše, co jim matka tak bohabojně líčila, měly v obrazech před očima. Připravila jim nezapomenutelný zážitek, její prapůvodní a čistý mateřský instinkt zde zasel semínko, které v budoucnosti může vzklíčit jako silné náboženské prožitky.

Ani obrázky v dětském pokoji nejsou pro duši dítěte bezvýznamné. Pravým skvostem by mohla být dobrá kopie Sixtinské Madony, která se snáší k zemi s Ježíškem v náručí a v doprovodu nejněžnějších andělských dětí, jako by se s ní chtěly na její cestě k zemi rozloučit. Takový obraz připomíná dětem jejich uplynulý božský původ, spojuje jejich duše s prapůvodní vlastí a nenechá je nikdy na této zemi stát opuštěné. A dospělí k tomu nemusí dodávat ani jediné slovo.

Svátky v roce

+

Průběh roku prožívá dítě svým naivním způsobem, ale přitom jej vnímá celou svou bytostí. Neměli bychom, mu ještě příliš uvádět do vědomí to, co pociťuje jako součást přírody a co s ní také prožívá. Porušovali bychom předivo sil, které mnohostranně působí na dětský tělesný a duševní vývoj v průběhu ročních dob. Ale jako květy na zeleném věnci roku se tu zdvihají každoroční svátky a ty už vstupují do vědomí dítěte, i když rozdílným způsobem podle své náplně.

Nejbezprostřednější přístup má dítě k vánocům. Je zasvěcené do jeho symboliky a může opravdově a hluboce prožívat adventní dobu. Vždyť po tmavých a mlhavých dnech listopadu, kdy se srdce svírá úzkostí, na první adventní neděli najednou zazáří první světlo na vánočním věnci nebo stromku. A svíček přibývá, každá adventní neděle přináší nové světlo, až se konečně na Štědrý večer rozsvítí na vánočním stromku všechny svíčky. Je to symbolika světla, které do pozemské temnoty vneslo božské dítě. Když se na těchto přípravách spoluúčastní malé děti, plně to odpovídá jejich čilé a živé povaze, a to nejen tak, že připravují dárečky, všelicos kutí, kreslí, malují, háčkují a pletou, ale mohou i zdobit jesličky a připravovat Štědrý večer. Už čtyřleté děti mohou z lesa nebo ze zahrady přinášet větvičky, kůry, kamínky, mech a zdobit okolí jesliček. Mohou dělat z vosku nové figurky nebo šít z odstřížků látky nové oblečení pro dřevěné postavy pastýřů. Adventní doba vnáší do výstavby takových „betlémů“ mírovou pohodu a zatímco neklidné dětské ruce mají pořád něco na práci, jejich duše směřuje k vnímání tajemství vánoc. K radosti dítěte a s jeho pomocí znenáhla vzniká kouzelná stavba „betléma“. O Štědrém večeru jej vánoční stromek ukryje pod své spodní větvičky a světlo svíček ozáří jeho dětsky primitivní a přitom s takovou vroucností napodobené svaté dění kolem „jesliček“.

Tradice a zakořeněné zvyky by v životě dospělých neměly hrát podstatnou úlohu. Na dětský život, který je ještě podmíněn jinými silami, však tradice mohou působit léčivě a plodně. Dětskou duši uspokojuje, když se vánoce každoročně slaví pomocí stejných symbolů, stromeček má stejné ozdoby, zpívají se stejné písně a na stejném místě se předčítá vánoční evangelium. Vzpomínky na vánoce dostávají v průběhu let jakousi svatozář, protože každoročně přinášely stejné dojmy. Je v tom velká posila pro život dorůstajícího člověka.

Nikomu ani nenapadne brát dětem radost z vánočních dárků, ale dárky by neměly úplně potlačit náboženský smysl vánoc. Nemohlo by se to stát, pokud v adventu přistupujeme každý večer ke světelnému věnci a spolu s dětmi tiše zanotujeme vánoční koledu (ne všechny najednou) a pak jim vypravujeme nějakou legendu třeba z Apokryfů „Evangelíí pro děti“ nebo legendu o Janu Křtiteli či pohádku s vánoční tematikou. Starším dětem můžeme vyprávět kouzelná proroctví o blažené zemi budoucnosti, která jsou nejen ve Starém zákoně, ale i v mnoha předkřesťanských věšteckých knihách jako Védách, Zend Avestě atd. Nebo jim můžeme vyprávět příběh o jasném Baldurovi, po jehož návratu z říše mrtvých tolik toužil německý národ. Celé dějiny lze obrazně shromáždit kolem skutečnosti Ježíšova narození. Dítě bude pak pokládat za naprosto samozřejmé, že před rozdáváním dárečků proběhne krátká skromná slavnost a v té je hlavní smysl Štědrého večera. S politováním někdy vidíme, že rodiče věnují přípravě dárků tak velkou pozornost, že smysl Štědrého večera se úplně vytrácí, nebo aspoň ustupuje do pozadí.

Nejkrásnější ze všeho, co mohou děti o vánocích zažít, jsou představení starých vánočních her, kde buď samy vystupují nebo jen přihlížejí. Učitel Rudolfa Steinera Karel J. Schroer zachránil před zapomenutím tyto hornorakouské vánoční hry: Hra o ráji, Hra o Ježíškově narození a Tříkrálová hra. Provozují

se už celá desetiletí v Goetheanu v Dornachu, kde je už sám Rudolf Steiner začal nacvičovat. Také ve wal-dorfských školách se předvádějí každoročně jako vánoční dárek pro žáky.

Ve středověku nebyl ještě vánoční příběh laikům přístupný, protože Bible byla latinská. A tak se dal nejlépe předvádět v obrazech, ději a hudbě a zpočátku velmi jednoduchým způsobem. Tak například uprostřed kostela stála kolébka na způsob jeslí a dva kněží představovali svátého Josefa a pannu Marii a houpali s ní. I ostatní věřící se směli přiblížit, pokleknout a pohoupat. Tak společně pečovali o svaté dítě a říkali: „Děťátko chceme kolébat, u jesliček na kolenou klečet, děťátka požehnaného...“ Později kněží rozšířili tuto jednoduchou pobožnost a všechny události kolem Ježíšova narození se předváděly slavnostně a výhradně v kostele, obvykle podle evangelia sv. Matouše. Ale také laici začali předvádět onen posvátný děj prostým a vroucím způsobem, většinou podle evangelia sv. Lukáše. Když přicházela zima, shromáždili se tradičně venkovští chlapci a na přísně dodržovaných zkouškách nacvičovali své role. K tříkrálové hře, která se odehrávala v kostele, a k laické hře o Ježíškově narození se časem přidružila i hra o ráji se svým úchvatným a hluboce dojemným zobrazením prvotního hříchu. Předváděla se 24. prosince, na svátek Adama a Evy.

V těchto hrách je vše, co můžeme očekávat od náboženských představení, na která mají děti přístup. I když jsou hluboká a umělecky dokonale ztvárněná, jsou přesto představení jednoduchá a dětské fantazii ponechávají široké volné prostory. Je v nich také ona prostá a nesentimentální zbožnost, která je pro děti typická. Zpěv rytmicky rozděluje děj a tento zpěv se často opakuje. Tím tlumí napětí z úchvatného děje, takže děti si mohou oddychnout a odpočinout. Tyto zpěvy si děti dlouho pamatují a ještě v létě je často zazpívají. Jsou to vlast-

ně nejkrásnější podněty k napodobování a děti si je často vplétají do svých her. Vánoční hry jako takové vylučují silné dojmy, které by mohly ohrozit dětskou mysl. Jsou v nich třeba drsní, ale dobromyslní pastýři, kteří nešetří vtípem a humorem. Sám čert má občas legrační role, a tím mírní strach, který jeho zjev vzbuzuje. Děti, které každoročně vidí toto hluboce tajuplné lidské dění v jeho dětsky primitivní formě, nemohou jako dospělí nikdy sklouznout do bezduchého materialismu ani do úzce dogmatické náboženské nesnášenlivosti, protože skutečné umění, byť primitivní, dává duši volnost. Nenutí, ale zušlechťuje.

Velikonoce a letnice nejsou malým dětem tak blízké jako vánoce. Přesto jsou to svátky vznikajícího, rozkvétajícího života v přírodě a podobají se tím životu dítěte. Hledání barevných velikonočních vajíček nebo zdobení domu březovými větvemi a květinami o svatodušních svátcích mu přináší radostné pocity. Jen staršímu dítěti asi od devátého roku bychom měli velmi citlivým způsobem začít přibližovat obrazy Kristova utrpení. Měli bychom to dělat v hluboké uctivosti, která předpokládá určitou duševní zralost dítěte. Není už vázáno *jen* na životní síly svého těla. V tomto věku už pomalu začíná zjišťovat, že se může uvolnit ze svého okolí a že bude samostatnou bytostí. Teprve nyní dokáže soucítit s duší druhého a má první tušené pochopení pro jeho utrpení a přemáhání. Teprve potom se může přiblížit k velkému tajemství velikonoc: „Zemři a povstaň z mrtvých...”

O slavnosti letního slunovratu na mnoha kopcích osvětluje hvězdnaté nebe velká vatra: šťastný projev radosti z léta. K úkolům náboženské výchovy patří naučit dítě prožívat nejen svítání a západ slunce, ale také *noc*. Je při tom nutný zvláštní jemnocit ze strany dospělých, kteří mají k noci úplně jiný vztah, vztah vášnivě milostný. Hledají v noci cesty, jak se opět přiblížit k milovanému člověku a spojit se s ním. Dospělý nazírá přírodní jevy z vnějšku a k jejich duchovním pozadím se musí

dopracovat niterným cvičením v součinnosti se svými duševními silami. Dítě žije ještě zcela nevědomě v těchto duchovních pozadích, a proto je mu touha dospělých cizí. Přírodu nenazírá z vnějšku, příroda je láká k pohybové činnosti a zaplétá je do hry svých sil. To ovšem neznamená, že by v ní občas nespočinulo klidně a tiše. A tak má vychovatel před sebou velký úkol: stavět pomalu do vědomí dítěte okolní svět a připravovat tím nutný okamžik oddělování, které začíná asi v devátém roku věku¹³ takovým způsobem, aby nevedlo k odcizení a zachovalo síly i schopnosti k opětnému vzájemnému sblížení.

Již jsem poukázala na to, že vychovatel mladších dětí může mluvit o přírodě jen v pohádkových a morálních obrazech. Totéž platí pro náboženskou výchovu. Připravme dítěti třeba poprvé noční zážitek oblohy jednoho zimního večera, poseté hvězdami, kdy Orion jako vítěz stojí nad jihovýchodní oblohou a pod ním nádherně modravě září Sirius. Nebo mu dovolme zůstat déle vzhůru za jedné z dlouhých letních nocí, kdy nesvítí měsíc, a přesto je obloha jasná od bělostně zářící mléčné dráhy. At pohlédne vzhůru, kde svítí Vega v souhvězdí Lyry Ukažte mu Velký vůz, případně jiná výrazná souhvězdí. Ze všeho nejvíc bude záležet na tom, aby vychovatel sám v sobě pociťoval úctu a zbožnost, které v upřímných srdcích hvězdná obloha vždy vzbuzovala. V tom případě bude patrně mlčet. Jeho úcta, pokud bude upřímná, pár tichých slov, jeho váhavé kroky jako by procházel chrámem - takové počínání zapůsobí více než slova. Dokonce se může ovlivnit i celý další vývoj dítěte, když si vychovatel takto počíná nejen pod hvězdnou oblohou, ale třeba i při procházce lesem nebo podél lánu zrajícího obilí - vždy bude na dítě „působit“ jeho dlouhé mlčení. Od dětí nebudeme vyžadovat mlčení, ale mnoho nevysloveného může z dospělých na děti přejít a stát se jim zvykem

pro další život. Postupně bychom je měli nenásilným způsobem učit naslouchat přírodě bez lomozu a křiku. Například život zvířat v lesích a na poli by vůbec nemohly pozorovat jinak než mlčky, lehkými kroky a tichými pohyby. Nikdo jim nebude bránit, aby jindy zase křičely „jak na lesy“ a hrály své divoké hry. Opačná nálada však může vytvářet jejich náboženský život, naučí je tušit andělskou moc v přírodě a navracet se do jejího lůna jako do opravdových sil božích.

Léto prožívá dítě zpola nevědomky s neutuchající odevzdaností duše k přírodě. Začátek podzimu je může opět vrátit zpět do sebe. Svátek archanděla Michaela je dětskému vědomí blízký. Za starých časů se opravdu slavil, ale později upadl v širokých křesťanských kruzích do zapomnění. Vlastní svátek je 29. září a dorůstajícímu dítěti může dát plno bohatých vnitřních zážitků. Už menší děti znají příběh o nebojácném hrdinovi, který zvítězí nad drakem a osvobodí princeznu, z mistrovské pohádky Grimmů „Dva bratři“. Trochu starší bude asi legenda o sv. Jiří - pozemské to podobě archanděla Michaela. To jsou hrdinové podle vkusu chlapců, kteří si ze dřeva udělají meč a štít a porážejí draky, obry a jiné netvory. S nimi mohou také bojovat rytíři od kulatého stolu krále Artuše a jiní hrdinové z pohádek, legend a ság. Chlapci, kteří se věkem začínají blížit k tělesné zralosti a tuší v sobě přímo dračí síly, které mají být překonány a proměněny, budou vnitřně prožívat svátek sv. Michaela drakobijce, který jim může být ideálním vzorem. Vychovatel však musí dát dobrý pozor u chlapců tohoto věku, aby jim tento ideál nevnucoval třeba jen náznakově. Vyvolal by námitky a odpor. Proto je důležité zavést oslavy michaelských dnů jako samozřejmý zvyk a ne záměr - na začátku podzimu, kdy přichází dříve večerní šero a ráno se po zemi ještě plouží mlha, jíž až před polednem pronikne vítězný sluneční paprsek a modro nebe se podivně běle rozzáří. Do večerní modlitby můžeme přidat obsahově i hudebně působivé michaelské písně, například tu

starou, s níž naši středověcí předkové táhli do války:

Ó hrdino Boží neporazitelný,
svátý Michaeli pomocný,
pojď s námi do pole, svátý Michaeli.

At tam bojujeme
nepřátele pobijeme, svátý Michaeli.

Nebo současnou píseň od F. Lemmermayera:

„Kéž bych byl božím bojovníkem rytířů sv. Grálu,
podle tužby svého srdce i své svobodné volby.
TV archanděli před Božím trůnem
nenech mě beze zbraně, ale podej mi
svůj svátý michalský meč do boje s
drakem.”

Můžeme také vyprávět legendy o svátém Michaeli, které vznikly u mnoha křesťanských národů, nebo ukázat obraz jeho boje s drakem, jak jej zachytily románské plastiky, Dürer, Raíael a jiné kopie. Dítě pak vykročí s novou odvahou do listopadového šera a z něho pak do světél adventního a vánočního času. Roční kruh dětských zážitků se uzavírá.

Ve výchově je neskonale důležité, abychom si uvědomili, že nejhlubší výchovný účinek nemají slova, poučování a napomínání, ale dojmy, ke kterým děti navedeme a pak sami beze slova zůstaneme stát stranou. Zde není řeč o pasivitě, ale naše vychovatelská činnost, ne výhradně, ale přece jen v podstatných bodech musí pozůstat v tom, že dětem připravujeme takové hluboce působivé dojmy. Vedení k nim a náš doprovod jsou důležité, ale nejméně důležité je napomínání.

Vraťme se ještě ke hrám o Ježíšově narození, Co se v nich předvádí? V nejsvětějším lesku a nejčistším obraze se předvádí početí (zvěstování anděla Páně) a narození. Jsou to procesy, se kterými se Člověk v životě často setkává, například když jej kamarádi do nich „zasvěť“ svým odporným, cynickým, a hluboce urážlivým způsobem. Nebo se dospělí vyslovují o těchto mystériích v přírodovědeckých termínech a materiálně procesy přitom všelijak sentimentálně okrašlují. Obojí je stejně škodlivé a nepravdivé. Neboť z nedostatku duchovního poznání takováto „vysvětlování“ vystihují jen smyslově poznatelnou stránku událostí. Dítě se však v podstatě a v první řadě ptá, odkud samo pochází a odkud pochází jeho duše a teprve v druhé řadě, jaká je příčina jeho tělesné jsoucnosti. Zbavili bychom je sil, které by jednou v dospělém životě postrádalo, kdybychom mu odhalili jen tyto fyzické příčiny a opominuli jeho duchovní původ v nebeských světech a andělských říších a jeho duchovní bytí před narozením. Příběh o narození Ježíše v evangeliích podivuhodně spojuje jeho nebeský a pozemský původ. A stará vánoční hra to vyjadřuje v obrazech - jejich prostá a vznešená čistota je nepřekonatelná. Dospělý člověk, který měl jako malé dítě to štěstí, každoročně tu hru viděl a jemné klíčení v jeho duši nebylo narušeno abstraktními výrazy, nemůže jinak než opět tak čistě nahlížet na procesy plození a rození. Ten vliv se plně uplatní třeba až později. Mladý člověk bude muset podstoupit mnoho bojů a vědomě usilovat o svou čistotu. Ale z hloubi své duše nikdy neztratí ony spatřené znějící obrazy, které mu budou stát po boku jako lék a posila. Podobně je tomu i s obrazem archanděla Michaela, který úspěšně bojuje s drakem a jeho síly mění k dobrému. Ve stejném smyslu působí také různá podobenství z přírody, dějin a umění, která si vychovatel a učitel vytvořil a neinterpretuje je dětem abstraktně.

Náboženská výchova může čerpat posily nejen z Bible - vyučování náboženství trpí právě pod tímto zúženým pohledem

1)

- ale může čerpat z každého jevu na světě. Vždyť není v předkřesťanských ani pokřesťanských časech dobrá legenda, mytologie nebo sága, žádné opravdové umělecké dílo, které by neobsahovalo náboženské tvůrčí síly, neboť vzniklo ve spojitosti s duchovním světem. V různých staletích jen hledalo rozličné formy, které odpovídaly tehdejšímu stavu lidského vědomí. Úkolem náboženské výchovy je ukázat dětem jejich božský původ, božský původ tohoto světa, aby do jejich vědomí vešly cesty vedoucí k opětnému splynutí a propojení s prapůvodními silami vznikání a aby ve smyslu těchto sil jednaly a podle nich si vytvořily život svůj i svých bližních. Ve směřování k těmto cílům náboženská výchova nemůže být nikdy dost svobodomyšlná, nikdy dost všeobsáhlá a nikdy dost důkladná.

Vychovatel a učitel náboženství musí znát tajemství, že vše, co tvrdí abstraktními slovy, co pramení z intelektu, co určují dogmata - to vše omezuje dětskou duši v její svobodě růstu. Svazuje ji, tiskne a úží její dech, vyvolává vnitřní odpor proti této formě náboženského poučování. Dítě je budoucí bytí, a to, co přijímá, nesmí být ustrnulé a pevné, musí být také ve vývoji a pohybovat se spolu s jeho živoucími tvůrčími silami. Když náboženské vyučování žije v obrazech, které v sobě vychovatel obnovuje ze svých vlastních tvůrčích sil, tu ukládá do duše dítěte jenom klíčivá semena. Je to jeho poslání. Semena vzejdou, rozvinou se v květy a dají dozrát plodům podle individuality dítěte. Člověk se nikde nebude cítit tak svobodný jako ve svém světonázorovém náboženském přesvědčení, které si vybudoval. Ve svém duchovním životě nebude snášet nátlak. Když jej už v dětství náboženská výchova tlačila do určitého směru, snadno pak jako dospělý dospěje ve vnitřním snažení po svobodě právě k opačnému směru. Stává se tak dosti často. Když však podáváme dítěti přiměřenou duševní

stravu, která je tvořivá a nenátlaková, bude v dospělosti jeho duše *silná* k bádání a poznávání a také k tomu, aby si vytvořila vlastní názory o duchovních základech světa, a to přiměřeně jeho vývojovému stupni a jeho bytosti.

Caroline von Heydebrand

%+